

УЛИКС ЏЕЈМСА ЏОЈСА: ПАКАО, ЧИСТИЛИШТЕ, РАЈ У „ЛУТАЈУЋИМ СТЕНАМА“

Фокус десете епизоде *Уликса*, означене у хомеровском контексту као „Лутајуће стене“, чине локације, места и простори, а унутар њих покрети људи или објеката, пре свега у оквирима Даблина. У центру пажње је ужурбани град представљен колективом својих грађана, док су појединачни ликови маргинализовани. За разлику од претходне, „статичне“ епизоде која се одиграва у Националној библиотеци, ова епизода наизглед не захтева дубокоумна нити сувише домишљата тумачења и приступе, као што је то увек случај кад се расправља о Шекспиру. Она као да намерно остаје „површинска“, те се њом прецизирају локалитети који се могу пратити на мапи Даблина, па чак и препознати шетњом улицама града са књигом у руци читав век касније. Иако провинцијски, за 1904. годину ипак модеран град, Даблин је овде приказан у деветнаест вињета, насталих на различитим локацијама, што умногоме доприноси лакшој визуелизацији и указивању на подобности текста којима се омогућава замишљање града на кинематографском платну.

Џојс „хвата“ Даблин у дисперзивним и наизглед случајно повезаним призорима. Као да намерно додатно проширује опсег не би ли обухватио Бакстон или Беч, „афричку мисију“ језуита (који су се окупили око великог дела), све до несреће брода *Генерал Слокам*, потонулог у реку Хадсон, уз снисходљива промишљања да Америка у ствари представља „шљам свих народа, укључујући и наш“ (*Ulysses* 10.735, U 257).¹ Чак и панама шешир буди асоцијације на далеке просторе. Подстакнути смо да погледамо на „звезде и комете на небу: Велики медвед и Херкул и змај и шта ти ја знам“, укључујући и „Млечни пут“ (U 10.567; U 253). Значајно је запазити да је чак и у партији шаха, која зависи од прописаних кретања фигура у оквиру ограниченог простора, бели ловац (*bishop*) преведен (*translated*) (U 10.1050, U 266). Дакле, чак и вокабулар упија просторно значење: термин „преведен“ овде се користи у свом оригиналном смислу „као пренесен преко, померен“. Бискупи, као што је то уобичајено, када се „преведу“, прелазе у друга седишта. Закључује се да на свим пољима обилују простор, премештање и покрет.

¹ Напомена преводиоца: Све цитиране странице дате су у парентезама према Габлеровом издању *Уликса* које је аутор рада користио у оригиналу. Како Сен сведочи, у питању је најбоље издање за све проучаваоце Џојса: *James Joyce's Ulysses, Critical and Synoptic Edition*, ур. Hans Walter Gabler, Wolfhard Stepper и Claus Melchior, New York, Random House, 1984. Сенови цитати се ишчитавају на следећи начин: „U 10.567: *Уликс*, 10 епизода, 567. ред.“ Наш предвод цитираних одељака дат је према: Џејмс Џојс, *Уликс*, превод, коментари и поговор Зоран Пауновић, Београд: Геопоетика, 2008, осим ако није другачије назначено. Друго обележје у парентези (нпр. U 267) означава број стране наведеног издања српског превода *Уликса*.

Чак и они што не ходају више по земљи имају посебна пребивалишта. У доминанте хришћанске традиције, која прожима Џојсова дела и достиже импресивни врхунац у проповеди о пакленој ватри из трећег поглавља *Порџреџа умејника у младосџи*, спада опредељење између опозиција какве су рај и пакао, док чистилиште, као привремено одредиште, заузима место између, простор у којем се чека. Ти „други светови“ појављују се и у овој епизоди *Уликса*, што завређује барем кратак коментар.

Изван западне традиције, амерички Индијанци су сматрали да после свега постоји веселије место, „богато ловиште“, где се наставља потрага за земаљским задовољствима. Хејнс, говорећи Баку Малигену у кафићу, користи фигуративно следећу фразу: „Шекспир је богато ловиште за све умове који су мало изгубили равнотежу“ (U 10.1061, U 267).

У епизоди која овој претходи, у Националној библиотеци у Даблину, Стивен Дедалус, чије „тело“ може да се види док „губи своју равнотежу“, представља у ствари ловца за питањима и мотивацијама, мада можда не у претерано срећном расположењу и више под принудом (што је такође Хејнсова поента). Како се увиђа, „ловачки изрази“ имају везе и са Шекспиром, у шта смо се уверили у деветом поглављу, у Националној библиотеци (U 9.583, U 215).

Бак Малиген наставља својом напоменом о Стивену Дедалусу и његовом католичком језуитском образовању: „- Завели су му ум на странпутицу – рече он – визијама пакла“ (U 10.1072, U 267). Претходна формулација свакако да дугује нешто Јејтсу: „Њена невоља је одвела њен ум странпутицом.“²

Читаоцима *Порџреџа умејника у младосџи* познато је колико су визије пакла оставиле снажан утисак на Стивена у његовој младости. Беседа о паклу непропорционално заузима централни део овог романа. Преузета је из класичног језуитског комада *Пакао отворен за хришћане* Ђованија Пјетра Пинамонтија (*Hell Opened to Christians*, Giovanni Pietro Pinamonti). Овај наслов, благо прилагођен, вероватно је постао фраза у функцији интензификатора коју користи градски писар Џими Хенри, када се жали: „Прави је крш и лом настао“ (U 10.1005, U 265).³ Он је огорчен, јер су чланови Градске скупштине углавном одсутни, нису тамо где се очекују или где би требало да буду, што је стална тема у „Лутајућим стенама“. У ствари, особа која је „превела“ ловца у шаху заправо је један од оних одсутних чланова који недостају на састанку Градске скупштине.

Хејнс наставља да извештава о „занимљивој поенти“ коју је истакао „професор Покорни из Беча“: „У староирским митовима не може да се нађе ни најмањи траг пакла (...) Ту као да недостаје морална идеја, оно осећање судбине, праведне одмазде“ (U 10.1082, U 267). Јулије Покорни је објавио ове ставове и Џојс је на њих могао наићи у једном од његових чланака, као што су „Бисери ирске књижевности“ из 1917. године

---

² Упоредити у оригиналу: “They drove his wits astray, he said, by vision of hell” (U 10.1072) и “Her trouble has put her wits astray” (Yeats). Сен указује да је овај други сегмент из Јејтсове драме упућен старици (за извор у Сеновом тексту видети *Cathleen ni Houlihan. Collected Plays of W. B. Yeats*, London: Macmillan, 1952, 82).

³ “Hell open to Christians they were having...” (U 10.1005).

у Централној библиотеци у Цириху.⁴ Али Џојс је намерно преместио Јулија Покорнија како би га уклопио у Блумсдеј. Године 1904. Покорни је имао тек седамнаест година, био потпуно непознат, што ће остати још дуго пре него што постане популаран као један од најистакнутијих келтских филолога. У том смислу, занимљиво је да одмах након расправе о Покорнијевим погледима, Малиген кроз смех открива једну од Стивенових амбиција или хвалисавости, а то је да ће он „написати нешто кроз десет година” (U 10.1089, U 267). Ово предвиђање је заправо примењиво на творца Стивена Дедалуса: Џојс је обележио као почетак писања *Уликса* 1914. годину, хомеровских десет година после 1904. године, као што то последња страна сваког издања и приказује: Трст–Цирих–Париз, 1914–1921.

Интригантно је то да је овако уграђено предвиђање позиционирано упоредо уз несумњиве анахронизме, као манифестација ауторове мајсторије. „Лутајуће стене”, као и *Уликс* уопште, са својим многобројним грешкама перцепције и спекулацијама, посебно настоји да подрије поверење у поузданост. Ликови (или аутор) греше, а погрешна је и идентификација места. Најочигледнији пример је погрешно име једног од два канала у Даблину: оно што се у одељку назива „код моста Ројал Канал” заправо је „Гранд канал” (U10.1273, U 272).⁵

Једно од многих споредних питања у *Уликсу* јесте како је могуће да су некада значајни, бременити појмови изгубили свој исконски утицај. У хомеровској и хришћанској култури благослов, клетва и хуљење били су пресудна обележја богова или људи. Сада су постали обична стална места у говору и причи, углавном за постизање додатних ефеката и често једва приметни. Ово је посебно уочљиво у дванаестој епизоди („Киклоп”), у којој се налази доста суштински неефикасног клеветања и хуљења које тек боји одређене акције, са врло слободним разбацивањем некада табуизираних речи „крвав”. И у поглављу „Лутајуће стене” клетве имају свој удео, као и неколико залуталих појава придева „крвав”.

„Пакао” је сишао у свет и преоријентисао се у пуки узвик („...дођавола... прекресиноћ... и била је страшна промаја...”, U 10.460; U250).⁶ Њиме се обезбеђује емоционални нагласак, а у једном тренутку, код младог Патрика Дигнама (који за девојку користи реч „цвета” као еуфемизам од „крвари”), повезан је са казном: то је „једна од фуфица слична онима у кутијама цигара које пуши Стоер, једном га је његов стари пребио као мачку кад га је ухватио” (U 10.1142, U 269).⁷

На супротном крају скале, Линихан користи реч „пакао” у позитивном контексту у смислу хвалисања поводом лаких тактилних повезаности са Моли Блум у ноћној војњи (када је Блум показивао небеска сазвежђа): „Сваки пут кад би та глупава кола

⁴ *Irische Blätter*, 1, 1917, 343. Cee Ó Dochartaigh, “The Source of Hell: Professor Pokorny of Vienna in *Ulysses*”, *JJQ* 41. бр 4 (лето 2004, 825–9).

⁵ “Wandering Rocks”, Clive Hart and David Hayman, *James Joyce’s Ulysses: Critical Essays*. Berkeley: University of California Press, 1974, 181–216.

⁶ “and there was a hell of a lot of draught” (U 10.460).

⁷ “One of them mots that do be in the packets of fags Stoer smokes that his old fellow welted hell out of him for one time he found out” (U 10.142).

поскочила, она би се сручила на мене. Уживанција! А добре су јој биле, бог је њен. Ево овакве” (U 10.559, U 253).⁸

Ово чини божији благослов врло блиским „пакленом ужитку”, фрази која звучи као делимично изобличен контраст који је Стивен увео у дискусију о Шекспиру, када је супротставио сведенборговски појам за „чиста задовољства брачне љубави” „прљавим страстима курварског љубакања” (U 9.631, U 217). Придев „прљав” јавља се више од десет пута у III поглављу *Порџреџа уметника у младосџи*, и најчешће је повезан са проповедањем. Овде, у „Лутајућим стенама”, Стивен Дедалус користи придев „прљав” за замишљену, паклену сцену где жена „плеше у прљавој тмини”. Иако би разумски могла да буде оцењена као погрешно схваћена шала, он се присећа: „Тамо где су пали арханђели побацали звезде са својих чела” (U 10.806, U 259). Истакнути арханђел, пао с неба, постао је принц пакла и даље покушава да изазове пустош на Земљи.

У другој сцени млади господин Патрик Дигнам познаје довољно католичку доктрину да се нада да је његов мртав отац „сада у чистишту, пошто се у суботу исповедио код оца Конроја” (U 10.1174, U 270). Место на којем се налази отац премешта се другде када Симон Дедалус среће своју ћерку Дили изван аукционарског предузећа и обезбеђује јој нешто финансијске помоћи. Његова ћерка Буди код куће може да нађе оправдање у односу на њега, „отац нашег који није на небесима” (U 10.291, U 245), када њено благо богохуљење изазива шок у домаћинству. Отац није ни код куће, ни на небу; а свуда је слободнији са хуљењима него са подржавањем својих ћерки: „– Ма, да се носиш у вражју матер” (U 10.690, U 256).

Отац Конми, језуитски старешина самостана, коме је посвећен први део поглавља, забринут је где бораве несрећни незнабошци „...милиони црних и мулатских и жутих душа које нису примиле благослов крста, кад им се као лопов у ноћи пришуњао судњи час” (узгредно позајмљене боје именици „душа”): „Она књига белгијског језуите, *Le Nombre des Élus*, чинила се оцу Комнију сасвим разложном. Беху то милиони људских душа које је Бог створио према своме лику а којима вера није (Д. В.) била принета. Али то беху боже душе, од Бога створене. Отац Комни је сматрао да би било штета да све оне тек тако нестану, да се страће улудо, могло би се рећи” (U 10.145; U 241). У наведеној књизи *Le Nombre des Élus* белгијски свештеник отац А. Кастанан, С. Ј. изразио је наду за некрштене људске душе, али је тема остала контроверзна, што доводи оца Комнија до помисли на „несносну немогућност суздржавања, која је ипак потребна за одржање људске расе на земљи, и о путевима Господњим, који нису наши путеви” (U 10.150, U 242).

Стивен Дедалус ће касније указати и на одговарајуће међупросторе, лимб и чистиште: „И дете и мајка сад славе свога створитеља, једно у тмини лимба, друго у огњу чистишта” (U 14.224, U 404). Ово је већ постојало у једној референци на Шекспира: „Ко је тај дух из *limbo partum*, што се враћа у свет који га је заборавио” (U 9.150, *Henry VIII*, 5.4.67, U 201). У драми овај жаргонски израз односи се на затвор, али је термин изведен из дефиниције лимба (руба): „место на рубу или периферији пакла у коме се на-

---

⁸ “Every jolt the bloody car gave I had her bumping up against me. Hell’s delights! She has a fine pair, God bless her. Like that” (U 10.559).

лазе они који су умрли пре Христа и који ће бити тамо задржани док Господ не васкрсне из мртвих. Оно такође означава и место (за које се претпоставља да је испод земље, на периферији пакла) које настанују одојчад што умиру у прародитељском греху.”⁹

„Људска раса на земљи”, како памти отац Конми, има мало везе са оним што Линихан, стручњак за коњске трке у резиденцији, извештава: „Налетео сам ту унутра на Бантама Лајноса. Он ће уложити паре на некаквог коња кога му је неко типовао, а који нема ни трунке шансе” (U10.519, U 252).¹⁰ Случајна веза може бити направљена или измишљена. Коњ о којем се говори, као о „Отпатку”, супротно свим очекивањима, на крају добија шансу и, у ствари, насупрот свим могућностима, осваја трку. Џојс повезује име (реалног) коња са отпатком, летком, који Блум баца, а овај уочљиво промиче кроз епизоду и појављује се у три одвојена догађаја, са поруком да „долази Илија” (U 10.294, 754, 1096; U 245, 258, 268). То може да буде и посредна божанска помоћ, за пророка Илију који се вазноси на небо у кочији (Друга књига о Краљевима 2:11-2), апотеоза која је скоро изједначена код Блума у последњој пародији „Киклопа”, када је виђен како се „...кроз чете анђела” уздиже „озарен светлошћу небеском”, да би се нагло снизио земаљским „...изнад Донохјуове радње у улици Литл Грин, као да је лопатом хитнут увис ” (U 12.1910, U 363).

Епизода „Лутајуће стене” углавном се одвија у хоризонталној равни и бави се логистиком кретања са једног места на друго, како је овде истакнуто, сугеришући имажинарне локације као део верске конвенције. Епизода тривијализује ствари. Подземље би могло да се наслути и у подвигу Тома Рошфора, спасиоца човека заглављеног у канализацији: „Један од таквих шахтова, узан као цев гасовода, и ту се један несрећник заглавио и на пола угушио од канализационих испарења. Но Том Рошфор ти сиђе доле, у цокејском капутићу и с пуном опремом, опасан конопцем. И бог те твој, он ти обмота несрећника конопцем па их обојицу извукоше” (U 10.502, U 251),¹¹ чиме се зазива доњи свет у односу на земљу, у којем су изрази „бог те твој” (and be damned) и „несрећник” (the poor devil) употребљени у одговарајућем односу .

Пакао, чистиште и рај истакнути су међу више уобичајених локација у „Лутајућим стенама”, чиме неминовно алудирају на три дела *Божанствене комедије*, која је могући палимпсест и интертекстуални одјек овог поглавља *Уликса*.

(С енглеској превела **Мина Ђурић**)

⁹ *A Catholic Dictionary*, William E. Addis и Thomas Arnold (ур.), London: Kegan Paul, 1903, прво издање 1899, стр. 564.

¹⁰ “Man’s race on earth” и “I knocked against Bantam Lyons in there going to back a bloody horse someone gave him that hasn’t an earthly” (U 10.519).

¹¹ “One of those manholes like a bloody gaspipe and there was the poor devil stuck down in it, half choked with sewer gas. Down went Tom Rochford anyhow, booky’s vest and all, with the rope round him. And be damned but he got the rope round the poor devil and the two were hauled up” (U 10.502).